

REFORMÁCIÓ ÉS KÁNON
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
KULTÚRÁKBAN ÉS NYELVEKBEN

TANULMÁNYKÖTET

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

**REFORMÁCIÓ ÉS KÁNON
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
KULTÚRÁKBAN ÉS NYELVEKBEN**

TANULMÁNYKÖTET

SZERKESZTETTE

István Anna

**ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2018**

A kötet megjelenését a Trefort-kert Alapítvány
és a Zuglói Szlovákok Önkormányzata támogatta

SZAKMAI LEKTOROK

Tuska Tünde
Várnai Dorota

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-489-061-4

TARTALOM

ISTVÁN ANNA	
A tanulmánykötet elé.....	7
NYOMÁRKAY ISTVÁN	
A reformáció jelentősége a szellemi életben	9
VIG ISTVÁN	
Nyelvhasználat a 16. századi Dalmáciában	15
BAJZEK MÁRIA	
Reformáció a 17-18. századi Muravidéken	29
CSÁSZÁRI ÉVA	
A 137. (138.) zsoltár szlovák-magyar, katolikus-református viszonylatban	43
PAVIČIĆ MLADEN	
Mojca Kumerdej <i>Kronosz Aratása</i> című regénye a szlovén reformáció és ellenreformáció tükrében.....	53
JAKOVLJEVIĆ DRAGAN	
Kiadói és nyomdai tevékenység a szerbek körében a középkor végén és az újkor hajnalán	67
MENYHÁRT KRISZTINA	
A protestánsok és a pravoszláv keresztények kapcsolatai az Oszmán Birodalom korában	81
ISTVÁN ANNA	
A magyarországi szlovákok evangélikus énekeskönyve és irodalomtörténeti hagyományai	105

RÁGYANSZKY GYÖRGY	
	A <i>Düsevani Liszt</i> (1922-1941) mint a muravidéki evangélikus nyelvtervezés forrása117
DUDÁS ELŐD	
	A reformáció és a nyugat-magyarországi horvátok.....129
ZSILÁK MÁRIA	
	A szlovák evangélikus irodalom gyökerei141
KISS SZEMÁN RÓBERT	
	Tájérombolás és tájépités Kollár <i>Észak-itáliai útirajz</i> -ában - Keszthely, Zalavár, Zalaapáti151
URKOM ALEKSANDER	
	Vallási terminológia a jelentősebb magyar-szerb két- nyelvű szótárakban163
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA	
	Illúzió és dezillúzió között Comenius <i>A világ útvesztője</i> és a <i>szív paradicsoma</i> című művében179
DUDÁS MÁRIA	
	<i>A jó pap is holtig tanul</i> , avagy magyar és bolgár frazém- mák pap kifejezéssel193
LUKÁCS ISTVÁN	
	A horvátok szerepe az erdélyi vallási küzdelmekben a XVII. század első felében203
MANN JOLÁN	
	A reformáció eszméjének interpretációja Miroslav Kr- leža műveiben213

A jó pap is holtig tanul, avagy magyar és bolgár frazémák *pap* kifejezéssel

DUDÁS MÁRIA

Abstract: This study presents Hungarian and Bulgarian phrasemes with the word 'priest'. Hungarian proverbs mostly express negative attributes as pride, insatiability, stubbornness, stupidity, greed. In Bulgarian the Armenian priest is the symbol of hopeless cases. Human appearance is another attribute connected to these phrasemes. Also the priest's wife appears in phrasemes in both languages. In Hungarian as an option, in Bulgarian as someone worrying for petty cases. Cassock is the symbol of priesthood.

Keywords: priest, priest's wife, cassock, phraseology, negative attributes

A tanulmány célja, hogy áttekintse, összevesse, valamint csoportokba rendezve bemutassa a *pap* kifejezést tartalmazó magyar és bolgár frazémákat. A tanulmány a leggyakrabban előforduló és legmeghatározóbb kifejezéseket mutatja be, nem célja minden frazéma részletes ismertetése vagy felsorolása.

A magyar szólások és közmondások összegyűjtése és feldolgozása sokkal kiterjedtebb, ez magyarázhatja, hogy több mint 200 magyar kifejezést gyűjtöttünk össze, míg a bolgár kifejezések száma ennek körülbelül a fele, kevesebb mint 100.

A Keresztyén Bibliai Lexikon a papot olyan személyként, illetve olyan személyeknek csoportjaként írja le, akiket egy-egy társadalom megbíz istentiszteleti cselekmények végzésével, szentélyek őrzésével, a népközösség szenthagyományainak továbbadásával.

Már a frazémákban is pontos meghatározásokat találunk arra, hogy ki is a *pap*. Ő *Isten szolgája*. A kifejezés az Ószövetségből származik, amely kezdetben bármely igazhitűre vonatkozhatott, mégis alázatból alkalmazták saját magukra

a papok, vagy megtisztelő elnevezésként éltek vele. A pap, amikor szerzetesi hivatást vállal, *lemond a világról*. A papi hivatás jelképe a reverenda. Aki belép a papi szolgálatba, *magára ölti a reverendát* és ezek után már *reverendában jár*. De a papi rend elhagyását is ezzel a jelképpel fejezzük ki. *Leveti/leteszi/ledobja a reverendát/csuhát; kiugrik a reverendából*.

A frazémák rámutatnak, hogy a pap úgy kell, hogy éljen, hogy azzal példát mutasson: *a papnak példás élete prédikáció; többet hajtnak a pap életére, mintsem tudományára*. A pap kifejezheti, hogy mindig tanulhatunk, tapasztalhatunk valami újat, *a jó pap is holtig tanul*. Csak tanulással lehet tudást szerezni, *a pap is csak deák volt*. Sőt, az életben sosem mondhatjuk, hogy már nincs szükségünk több tanulásra, hiszen *a jó pap is holtig tanul, mégis ostobán hal meg*. Összességében bizony *eb a pap tanulás nélkül*. Ám a papot is motiválni kell, mivel *a figyelmes hallgató teszi a papot szorgalmassá*.

A papság számos tulajdonságot megtestesít. A következő közmondásokból azonban kiderül, hogy ezek főként negatív tulajdonságok, hiszen tudva való *a pap sem mindig jó*. Büszkeség: *a pap is kevély, ha szép temploma van*. Telhetetlenség: *telhetetlen, mint a papok zsákja; telhetetlen, mint a pap tyúkjja; feneketlen, mint a papzsák; pap zsákjának nincs fenekete; pap zsákja, pokolország sose telik meg*. Kapzsiság: *bő, mint a pap zsákja, sok fér bele*. Hajthatatlanság, konokság: *száz pap sem parancsol neki, mivel nem hallgat senki szavára*. Ostobaság: *papot, mestert kell kínálni, a többinek van esze*. Buta *a papod*, mondhatjuk az ostoba emberre. Meghunyászkodás: *alázatos, mint a pap macskája*. Becsvágy: *bolond pap az, aki nem akar püspökké lenni, vagyis csak az ostoba ember nem akar előbbre jutni*. Nevetségesség: *kevély koldus, tudatlan pap, félénk katona mit sem érnek*. Harag: *dühben van, mint a pap szamara a korpától; tűzben van, mint a pap szamara a fűrészporthól; nehezen köszönt ma neki a pap*. Csak a lát-szatra ad: *csak ott seper/sepregtet, ahol a papok táncolnak*.

A lustaság megtestesítője a pap szolgálója: *rest, mint a papok szolgálója; dologkerülő, mint a papok szolgálója; csak evéskor izzad, mint a pap szolgálója*. Őt a lustaságon túl hivalkodás is jellemzi: *hivalkodik, mint a pap szolgálója*. Ha mást se csinál valaki, csak

beszél, azt mondjuk rá, hogy egész *nap prédikál, mint a pap*. Ez a jelentés ismétlődik meg a *pap* főnévből képzett *papol* igében is.

Mindezek ellenére mégis megbocsájtóan tekintünk a pap-ságra, mert senki sem tökéletes, mindenki követ el hibát és hát a *pap is olyan ember, mint más; a pap is húsból és vérből van; a pap is csak vétkezik, ha jó kedve érkezik; és végül a pap nem isten*.

A katonához és diákokhoz hasonlóan a papok is kedvelői az érzéki élvezeteknek: *a katona, diák, pap akkor örül, hogyha kap; legény, katona, pap oda megy, ahol kap*.

A pap sem dolgozik ingyen: *a pap is kenyérért prédikál*. Nem kell félteni a papokat, tudják, hogyan kell boldogulni az életben: *ne sajnáld a papot, hisz pénzért imádkozik*.

További jelentések is társulnak a papsághoz, amelyekhez azonban jellemzően csak egy-egy frazéma kapcsolódik. Var vagy sömör van a szája szélén annak, aki *ellopta/megette a papok tepertőjét*. A szellentést szépítő tréfás kifejezések az *elütötte/eleresztette/elszalasztotta/meglőtte/ellőtte a pap tyúkját*.

Azt, hogy egy esemény soha, semmilyen körülmények között nem fog megvalósulni, úgy is kifejezhetjük, hogy *ha a pap mondja sem; a pap leszek én akkor kifejezés pedig azt jelzi, hogy nem lesz abból semmi*.

Ha valaki szó nélkül távozik, akkor *azt sem mondta: papot*.

Ha valaki meghalt: *papok erszényébe került*.

Csúnyaság kifejezésére használhatjuk a következő részletes leírást, hogy *csúnya nagyon: részeg asszony, rongyos pap, görhes disznó, vén szerelmes, gazdag fősvény*.

Szorult helyzetbe kerülhet az: [úgy jár,] *ki a papnak nem köszön*. Szorultságunkat pedig a következő hasonlatokkal érzékeltethetjük: *úgy vagyok, mint a pap a zsákban; úgy áll, mint a koldus a pap udvarán; izzad, mint a papcselédje a táskaevésben*.

A paptól jobb tartani, veszélyes dolog kikezdeni a papsággal, mert bosszút állhatnak: *el ne felejtsd azt a papot, mikor bántottad a papot; feljegyezd a papot, melyen vertél papot; ha papot versz, ród fel a papot; papot ha versz, gondot ad; ha papot versz, ród fel a papot; megemlegeted a papot, melyben megbántod a papot; pappal, sunyi kutyaival nem jó kikezdeni*. Még egy figyelmeztetés: *ki papot, diákot, katonát szeret: megjár*.

Annak, aki figyelmetlen és meg kell ismételni számára a mondanivalót, a következő emlékeztető jár: *a pap se beszél/prédikál kétszer.*

Sokan a külsőségek alapján ítélik meg, hogy valaki tudós ember-e: *akit tartanak tudós papnak, köszönje a fején lévő nagy kalapnak.* Bizony nem a ruha teszi az embert: *hosszú suba senkit nem teszen pappá; nem a köntös/nem a hosszú suba teszi a papot; a köntös nem tesz pappá.* Tévedhet, aki a külseje után ítéli meg az embereket, mivel *nem mind pap, kinek pilise van/ki hosszú ruhát hord.*

Van, hogy belenyugszunk, hogy elmaradjon vagy elvégezetlenül maradjon valami, mintsem könyörögjünk embereknek, hogy teljesítsék kötelességüket. *Jobb gyónatlan halni, mint rossz pap után imádkozni.* Ha nem akarja, hát ne tegye: *mint hogy beteges papot imádjak, inkább gyónatlan halok meg.*

Ha valami nagyon régen volt, mondhatjuk, hogy *akkor még a papok is bajuszt hordtak; ez a dolog a vörös papok idejében történt.*

Aki elbáméskodik, nem mozdul se előre, se hátra, arra mondhatjuk, hogy *elbámult, mint a pap tehene a jégen.*

Egyszerre csak egy beszéljen, ne vágjunk egymás szavába, hiszen *elég egy pap egy templomba; két pap egy papolószekebe.*

Ha valaki nem kapható semmire: *húzódozik, mint a pap agara.*

Csukló emberre mondják: *ellopta a papné kutyáját.*

A felületesen végzett munka: *pap hátán végzett dolog.*

Ami hamar elmúlik: *olyan, mint a papok barátsága; papbarátság szalmatűz.*

Tanulság, hogy magunknak kell a dolgainkkal törődni, nem háríthatjuk át ügyeink intézését másra: *Bízd papra lelkedet, doktorra a testedet, prókátorra peredet: pokolban leled a helyed.*

A köszönet, hála tréfás kifejezése: *hála a papnak, megellett a barát/fia lett a kántornak; hála legyen a papnak, megellett a kántor.*

A pap kifejezés mellet a mondásokban feltűnik a papné is. Több frazéma is tréfásan azt jelenti, hogy mindenkinek más az ízlése, hogy ahány ember, annyiféle gusztus: *kinek a pap, kinek a papné, de nekem a lánya; kinek a pap, kinek a palástja; kinek*

a pap, kinek a papsajt; ki szereti papját, ki meg a kalapját és kicsit tovább fokozva: kinek a pap, kinek a pénz beszél.

Akik ugyanabba az érdekkörbe tartoznak, nem szoktak egymásnak ártani: pap a papot nem dézsmálja; pap a paptól nem kér/nem vesz lélekpenzt; nem vesz egyik pap a másiktól gyónópénzt.

A papsajt egy Magyarországon gyakran előforduló gyógynövény. A frazémákban pozitív szimbólumként fordul elő, amelyből sosem elég: nem mindig papsajt; nem mindenkor/nem mindennap/nem örökké papsajtja. Jelentése, hogy nem minden sikerül az embernek, nincs mindig jó dolgunk és nem lehet csak finomságokat enni, meg kell tanulni beosztással élni.

Amennyiben egy dolog gazdátlan, nem kell félni, lesz, aki a tulajdonába veszi: kerül annak papja. Ám ha valamit ellop-nak, akkor lába kél, mint a pap órájának.

Ha arra tanít valakit, amit ő jobban tud nála, akkor papot tanít mester vecsernyét mondani.

Nem szabad más dolgába ütni az orrunk, mindenkinek megvan a maga gondja, feladata, azzal kell törődni: pap gondja a miatyánk; papot illet a szentírás; a papé a miatyánk mienk/mesteré az ámen.

Aki jól tud vitatkozni, érvelni arra azt mondhatjuk: kibeszélne (az) hat papot is.

A bolgár nyelvben is találunk olyan szólásokat, közmondásokat, hasonlatokat, frazémákat, amelyekben előfordul a pap összetevő. Több frazémában is feltűnik az арменски пон 'örmény pap' kifejezés. Egy legendában, amelyben egy örmény pap, kinek nevét sehol sem említik, közeli kapcsolatban állt, sőt bizalmasa volt egy szintén névtelenül említett szultánnak. Egyszer, egyes források szerint akár többször is, kiállt a Diyarbakirban fogságban tartott és halálra ítélt bolgár rabokért, eljárta az érdekükben és kérésére a szultán megkegyelmezett nekik. A rabok száma változó, hol 4, hol 10, hol ennél is több. A történet annyira gyenge lábakon áll, hogy nincs lehetőség bizonyítására. Ami miatt mégis említést érdemel, hogy annak ellenére, hogy a történet jó véget ért, az örmény pap kifejezéshez a bolgár nyelvben negatív jelentés kapcsolódik. Az ör-

mény pap a frazeológiában olyan ember, akihez gyakran mennek az emberek panaszkodni, ám értelmetlenül, mert ő nem tud segíteni nekik. *Оплачи се/иди се оплачи на арменски поп* 'panaszkodj/menj és panaszkodj az örmény papnak' frazéma jelentése, hogy felejtse el az egészet, reménytelen a helyzet.

A pap kifejezést a külső leírásához is felhasználhatjuk. Sápadt bőr kifejezésére *бяла като попадия* 'fehér, mint a papné'. Az ortodox papokra a hosszú, sűrű szakáll a jellemző viselkedés. Ehhez a dús szőrzethez kapcsolódik a *тръгвам/тръгна/ходя като поп* 'elindul/jár mint a pap' hasonlat, amelynek jelentése, hogy nem borotválkozik, nem vágja a haját, hanem hosszú hajjal és szakállal mutatkozik. *Като поп* 'mint a pap' borotvátlanul, szakállasan. A kifejezésnek van egy másik jelentése is, okvetlenül, szó nélkül, hiszen nincs más lehetőség. Kövérség vagy vérmesség kifejezésére a *дебел/кръвен като попова свиня* 'kövér/vérmes mint a pap disznója' hasonlatok fordulnak elő a bolgár nyelvben. A magasságot pedig a papi reverenda szimbolizálja *дълъг като расо* 'hosszú, mint a reverenda'.

A pap szakálla az apró, fölösleges dolgok feletti szükségtelen aggodalmat is kifejezi: *загрижила се попадията, че израсла на попа брада* 'nyugtalankodik a papné, hogy megnőtt a pap szakállá'.

A pap a halál jelképe, ezt a jelentést több példában is megtaláltuk. *Да гледаш пона в брадата* 'a pap szakállát nézed'; *платих на пона* 'fizettem a papnak'; *ритвам камбаната/пона* 'megrúgom a harangot/papot'; *влизам на пона в джоба/в кесията* 'a pap zsebébe/erszényébe kerül' az a személy, aki meghal. Megtalálható azonban a kifejezés tagadó változatban is: *да не гледаш пона в гърба* 'ne nézd a pap hátát' alakban, ne hallj meg, élj tovább jelentésben. A temető ironikus, gúnyos megnevezése pedig 'pap tsz', *попско текезесе*.

A bolgárban a túlzásba vitt evés vagy ivás szintén kapcsolódik paphoz és az ünnepekhez. *Нарязвам се като поп на задушница* 'leissza magát, mint a pap halottak napján' az, aki csúnyán berúg, valamint *наяждам се като попско чедо на задушница; наял се като попско дете на задушница*, mind a két

frazéma fordítása 'jóllakott, mint a pap gyereke halottak napján'. A bolgár egyház három nagy halottak napját ünnepel évente.

A türelmetlen embert, aki mindig siet és sürgeti az eseményeket a következő hasonlatokkal lehet jellemezni: *бързам като попадия в плевник* 'siet, mint a papné a pajtába'; *бързам като попадия пред поп* 'siet, mint a papné a pap előtt', ill. *бързам като поп за порязница/порязници* 'siet, mint pap a szelket kenyérért'.

A telhetetlenség, mint papi jellemző a bolgár nyelvben is megjelenik: *всe e малко на попово око* 'mindig kevés a pap szemének'.

Amikor valaki arról kérdez, ami csak rá tartozik és tudnia kellene, a bolgár azt mondja: *Дядо попе, видя ли ме, комках ли се* 'Atyám, láttál engem áldozni?'; *Кажи, дядо попе, аз комках ли се*; 'Mondd, atyám, áldoztam?'

Ha valaki sok mindent elvégzett, de a lényegét, a legfontosabbat kihagyta, akkor 'mindenhol kerestelek atyám, csak nálatok nem jártam' *навсякъде те търсих, дядо попе, само у вас не ходих* szögezi le a bolgár ember.

Egy jó tanács arra az esetre, hogy elkerüljük a kellemetlenségeket, érdemes a legfőbb bajkeverőt lecsitítani: *вържи пона, да e мирно селото* 'kösd meg a papot, hogy megnyugodjon a falu'.

A két nyelvben kevés párhuzam fedezhető fel a *pap* összetevőt tartalmazó frazémák jelentésében és használatában. Mind a két nyelvben a *reverenda, paco* jelképezi a papi hivatást. A magyarban és a bolgárban is a *reverenda felvétele*, ill. *навличам/обличам расото* kifejezések jelentik, hogy valaki pap, szerzetes lesz. A reverenda levétele, a magyarban *kiugrik a reverendából*, a bolgárban az 'eldobja a reverendát' *хвърля расото* fejezi ki a kilépést a papi rendből.

A bolgár nyelvben több frazéma is kapcsolódik a *halál* kifejezéséhez, de a jelentés a magyarban is előfordul.

Mindkét nyelvben megjelenik a *papné* a pap mellett. A magyarban a választás lehetőségét nyújtja, míg a bolgárban a főleges dolgok miatti aggodalmat jeleníti meg.

A magyar nyelvben számos negatív tulajdonság kapcsolódik a papsághoz. A legjellemzőbbek a büszkeség, telhetetlenség, konokság, ostobaság, kapzsiság, becsvágy. A pap szolgája a lustaságot jelképezi. A pap sokat beszél, sőt *papol*, valamint hajszolja az érzéki élvezeteket. A magyar szólások párhuzamot vonnak a pap, valamint a deák, a legény és a katoná között. A pap kerülhet szorult helyzetbe, de vigyázni kell vele, mert bosszút állhat.

A bolgár nyelvben az örmény pap a reménytelen ügyek jelképe, akihez lehet ugyan fordulni, de nem segít. Pap összetevőt tartalmazó hasonlatokkal a külső megjelenést írhatjuk körül. A papságot a bolgárban a túlzásba vitt evés és ivás jellemzi, különösen halottak napján. A türelmetlenséget, sietséget és kapkodást a bolgár frazémák szintén pap vagy papné összetevővel fejezik ki.

Összességében ezen már *a pap sem segíthet*.

IRODALOM

- BÁRDOSI Vilmos (szerk.), 2003: *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. Budapest: Tinta.
- O. NAGY Gábor, 1966: *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat.
- T. LITOVKINA Anna, 2005: *Magyar Közmondástár*. Budapest: Tinta.
- <http://mek.oszk.hu/09100/09112/html/index.html>
- DUGONICS András, 1820: *Magyar példabeszédek és jeles mondások*. Szeged.
- ERDÉLYI János, 1851: *Magyar közmondások könyve*. Pest.
- MARGALITS Ede, 1896: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Budapest.
- SIRISAKA Andor, 1891: *Magyar közmondások könyve*. Pécs.
- Български национален корпус. <http://dcl.bas.bg/bulnc/>

- НИЧЕВА Кети - СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка -
ЧОЛАКОВА Кристилина, 1974: Фразеологичен речник
на българския език. Том първи А-Н. София: БАН.
- НИЧЕВА Кети - СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, Сийка
- ЧОЛАКОВА, Кристилина, 1975: Фразеологичен
речник на българския език. Том втори О-Я. София:
БАН.
- НИЧЕВА Кети, 1993: Нов фразеологичен речник на
българския език. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2/p-SA415/pap-SA42E/>